

ІСТОРІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 371.302:371.04

А.А. Марушкевич,

завідувач кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ: ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ (до 200-річчя від Дня народження Тараса Шевченка)

Марушкевич А.А.,

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ: ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ (до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка)

В статті розглядаються позиції окремих відомих в Україні постатей щодо життя і творчості Тараса Шевченка; розкриваються витoki духовності поета та актуальність його життєвого прикладу у вихованні сучасної молоді; акцентується увага на релігійності творів Тараса Шевченка та на його вмінні долати труднощі.

Ключові слова: Тарас Шевченко, цінності, рідна мова, релігійність, патріотизм, самовдосконалення, самореалізація.

Marushkevych A.A.,

LIFE AND LITERARY HERITAGE: AN EXAMPLE TO FOLLOW (to the 200th anniversary of the birth of Taras Shevchenko)

The article deals with the views of some well-known figures in Ukraine on Taras Shevchenko's life and literary heritage; reveals the origins of his spiritual life and actuality of his example in the upbringing of today's youth; focuses on the religious works of the poet and the ability to overcome difficulties.

Key words: Taras Shevchenko, values, native language, religiosity, patriotism, self-improvement, self-realization.

Марушкевич А.А.,

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО: ПРИМЕР ДЛЯ ПОДРАЖАНИЯ (к 200-летию со дня рождения Тараса Шевченко)

В статье рассматриваются позиции отдельных известных в Украине личностей в отношении к жизни и творчеству Тараса Шевченко; раскрываются источники духовности поэта и актуальность его жизненного примера в воспитании современной молодежи; акцентируется внимание на религиозности произведений Тараса Шевченко и на его умении преодолевать препятствия.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, ценности, родной язык, религиозность, патриотизм, самосовершенствование, самореализация.

Протягом останніх десятиріч у житті українського суспільства відбулися значні зміни, які суттєво вплинули на ставлення молоді до матеріальних і духовних цінностей. Юнаки і дівчата перебувають у залежності від своєрідної економічної культури молоді, яка включає сукупність правил, норм, традицій і орієнтуються на ідеї, які визначають їх ставлення до існуючої дійсності. Суспільна активність молодих громадян залежить від економічних мотивів, а в їх поведінці помітне прагнення до самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації.

На сьогодні вплив на свідомість молоді, на визначення нею життєвих орієнтирів здійснюють інформаційно-комунікативні, науково-технічні, ідейно-політичні технології. Вони допомагають кожній людині сприймати, засвоювати, осмислювати, доповнювати і передавати інформацію, необхідну для «... існування (принаймні незалежну від держави чи політичної партії роль) у світовому соціальному просторі» [1, 73]. Здобувати і опрацьовувати інформацію мають ті, хто прагне реалізуватись у житті. Для цього необхідно звертати увагу на дії і вчинки авторитетних людей,

відстежувати шлях успіху визначних особистостей, засвоювати досвід знаних у країні та світі постатей.

Здійснюючи аналіз останніх подій в Україні та за кордоном ми повертаємось до думки про необхідність взірцевого прикладу для молодих людей, яким потрібно швидко приймати рішення, правильно оцінювати суспільні явища, реагувати на них, відповідально ставитись до професійних обов'язків, не втрачати здатності до саморозвитку. Прикладом для них можуть бути постаті, які відбулися як патріоти держави, знавці своєї справи, шановані в країні і світі особистості. До таких відносимо Тараса Шевченка, з іменем якого живе український народ. Творам поета притаманні любов до батьківщини, гуманне ставлення до жінки, повага до праці, впевненість у подоланні будь-яких життєвих перешкод, «... відданість своєму народу, нетерпимість до неправди і сваволі...» [4, 1002]. Постать митця і зміст написаних ним праць мають виховне значення для молоді.

Метою публікації є висвітлення позицій окремих відомих в Україні постатей щодо життя і творчості Тараса Шевченка та розкриття актуальності його думок і життєвих прикладів у вихованні сучасної молоді. Основні завдання: висвітлити позиції окремих відомих в Україні постатей щодо життя і творчості Тараса Шевченка; розкрити витоки його духовності та актуальність життєвих прикладів у вихованні сучасної молоді; акцентувати увагу на релігійності творів поета та на його вмінні долати труднощі.

Великий Кобзар мав нелегке життя, яке «...включало можливість еволюційної систематики в його самоосвіті, але через те, чого він у тій ділянці доконав власними силами гідне найвищого подиву» [7, 604]. На сьогодні ніхто не сумнівається у високій освіченості поета, глибині його знань та мистецьких умінь. Гідна подиву здатність митця самотужки досягати вершин творчості, долати труднощі та перешкоди на життєвому шляху. Визначний український письменник Олесь Гончар шанував Тараса Шевченка і доводив світу його велич, здатність масштабно мислити, діяти в ім'я українського народу. Він писав: «Давно розвіяно легенду про Шевченкову малоосвіченість. З його поезій пори мистецької зрілості, з його щоденника, де знаходимо розсипи ясно видних прозрінь, таких глибоких роздумів, постає людина всебічної культури, широких знань, художник, який мислить незалежно й оригінально, має свої усталені погляди на життя, на історію, на явища вітчизняного й світового мистецтва» [2, 11]. Наші сучасники вказують на те, що Тарас Шевченко був небайдужим до рівня освіченості українців і «...критикував тогочасні освітні заклади (кадетські корпуси, духовні семінарії, жіночі пансіони) за те, що не забезпечували справжнього всебічного розвитку молоді» [4, 1002]. Вчені характеризують Тараса Шевченка як людину обізнану

з літературою, історією, філософією. Вони розкрили важливі естетичні, державотворчі, мовотворчі, літературотворчі, історіософські, людинотворчі, фольклорні та інші аспекти праць Кобзаря і довели, що крім них творцю підвладними були гравюрна техніка, малярство, «пробував Шевченко різьбити в слоневій кості» тощо. [7, 607]. Протягом усього життя він самовдосконалювався: самотужки працював над опануванням культурної спадщини свого народу і народів світу, поповнював знання з різних сфер науки, мистецтва. До сьогодні пророче звучать його поетичні рядки:

«Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте...» [11, 288].

Кобзарєва поезія не втрачає актуальності і спонукає нас бути справжніми патріотами України, любити її як любив він на волі і перебуваючи у засланні. «Проживаючи серед непривітних пустарів під «невмитим небом», поет замкнув у них свою глибоку тугу за рідними селами, зеленими степами, голубими горами, розкішними нивами й ланами, та сподівався в гарячих своїх бажаннях хоч на старість побачити велику красу рідної країни», — знаходимо у виданні Івана Тиктора «Історія української культури» [6, 360]. Тарас Шевченко залишив українцям багато повчальних праць, у змісті яких порушив питання моралі, духовності, значення навчання у житті особистості, поваги дітей до матері, життєзберігаючої ролі праці тощо. «Шевченко — поет непримиренний, він не згоден виживати будь-якою ціною, найжахливіше для нього — це «гнила», «рабська кров», знівеченість духу, внутрішнє примирення зі злом. Тільки в боротьбі «виростуть крила», а в боротьбі народове ніщо не страшне: він неба відстане», — писав Олесь Гончар [2, 7].

Визначний учений Іван Огієнко високо цінував особистість Тараса Шевченка і вважав його твори глибоко змістовними та патріотичними, великою цінністю для українців. Він акцентував увагу на постаті просвітителя як взірця вірного служіння своєму народу. Вона, як багато років тому, може бути прикладом для людей, котрі без належної поваги ставляться до української мови і книги, мають невпевненість у правильності своїх дій і вчинків, низький рівень відповідальності за доручені справи, порушують родинні традиції тощо. Їм не завадить ретельно перечитати «Кобзар» і взяти за основу крім позиції його невмирущих рядків, щоб відчутти себе справжніми представниками української нації.

Іван Огієнко, аналізуючи творчу спадщину Тараса Шевченка, видав у Вінніпезі (Канада) «Грамматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961) та працю «Релігійність творів Тараса Шевченка» (1964). Учений писав: «Усі твори Шевченка — виразно повчальні» [8, 47]. Він вказав особливості шевченкових праць, вольові

якості Кобзаря, охарактеризував його як борця за незалежність України, як її вірного сина. Іван Огієнко приділив значну увагу багатству і неповторності шевченкової мови, виокремив свої узагальнення з цього питання і помістив їх у розділах за назвами: «Шевченкова мова», «Народність Шевченкової мови», «Релігійний стиль Шевченкової мови», «Елементи Шевченкової мови», «Вплив П. Куліша на Шевченкову мову», «Шевченко як творець української літературної мови», «Яскрава мальовничість Шевченкової мови», «Правопис «Кобзаря». В цих працях розкриті різнобічні грані таланту Тараса Шевченка, вказані особливості його характеру.

Іван Огієнко шляхом висвітлення інформації щодо творчої спадщини Тараса Шевченка через призму десятиліть спонукає наших сучасників до усвідомлення кобзаревих думок, особливо тих, що стосуються рідної мови, яку Кобзар творив пильнуючи, «...щоб вона була найкращою» [7, 5]. Поважне ставлення до мови зародилось у Шевченка в дитинстві, про що свідчать його твори, в яких поет закликав народ цінувати материнську мову, берегти її та ні за яких обставин не зрікатися. Розглянувши витoki глибокої народності шевченкової мови, відзначивши, що оповідання, пісні, історичні думи були для поета тим матеріалом, на основі якого він удосконалювався як людина і митець, Іван Огієнко дійшов висновку: «Чисто народна своєю побудовою мова і глибоко національний патріотичний зміст його творів зробили його найріднішим сином свого народу, більше того — його пророком» [7, 6]. «Граматико-стилістичний словник Шевченкової мови» Івана Огієнка, а особливо його вступна частина, на нашу думку, слугує джерелом інформації про високий виховний потенціал поетичної спадщини Тараса Шевченка і, зокрема, його мови. Важливим аспектом аналізу праць поета є звернення Іваном Огієнком увага на сформоване у ранньому віці уважне ставлення до розповідей старших членів родини, їх пісень, історичних дум. Для юнаків і дівчат нашого часу необхідним є пізнання досвіду Тараса Шевченка щодо розвитку у собі патріотизму та любові до всього близького і рідного, що впливає на формування моралі, духовності.

Написана Іваном Огієнком у далекій Канаді праця «Релігійність творів Тараса Шевченка» своїм змістом доводить неповноту висвітлення основних положень духовної спадщини Кобзаря під час вивчення його творчості школярами чи студентами у навчальних закладах. Учений був упевнений, що виховний вплив на молодь має глибока релігійність поета, яка в усі часи спонукала митця до праці в ім'я України. В минулому спадщину Кобзаря представляли як глибоко атеїстичну, ніхто не звертав особливої уваги на релігійність праць визначної постаті. Іван Огієнко зазначив: «Про релігійний стиль взагалі, а в мові

Шевченка, зокрема, ще ніхто не писав» [8, 6]. Цією фразою вчений наголосив на новизні своєї праці й значущості подібного напрямку досліджень.

Розглядаючи релігійність творчості поета за Іваном Огієнком можна виділити ті її аспекти, які яскраво свідчать про вплив на формування світогляду Шевченка Псалтиря, Мінеї. З метою підтвердження цієї думки у праці вченого наведено приклад з повісті «Княгиня», в якій Тарас Шевченко наголошує: «Я знав мало не весь Псалтир з пам'яті, і читав його, як казали слухачі, виразно, цебто голосно» [8, 8]. Ці священні книги мали великий вплив на самовдосконалення та самоствердження поета, втілювали у його душу добро, правду, любов до ближнього; породжували неприйняття зла, користоловства, нерівності. Іван Огієнко наголошував, що в Шевченковому «Кобзарі» часто повторюються слова: Бог, Господь, Божий, Святий, що доводить його ставлення до батьківської віри і вказує на переконаність у силі духу людини. «Коли зібрати до купи все, що становить істоту релігійного стилю «Кобзаря», то все це складає біля 15 відсотків всього «Кобзаря» [8, 8], — зазначив учений.

Молоді незалежної України важливо знати витoki релігійності поета, щоб зрозуміти, звідки бере початок його віра і оснований на ній патріотизм. На думку Івана Огієнка це були родина й мати, «... теплий малюнок якої він не раз подавав у «Кобзарі» [8]. Про матір, її святі почуття і благородство він говорив з великою силою синівської любові і віри:

«... І перед нею помолюся,
мов перед образом святим» [14, 474].

Крім родини, матері у духовному розвитку молодого Тараса Шевченка значне місце посідали дяківська школа, письменний дід, який любив читати по неділях «Мінею» («Мінея» — це книга, в якій описано життя Святих за днями місяця — І.О.), знання церковнослов'янської мови.

Вважаючи Тараса Шевченка неординарною постаттю, патріотом України, взірцем глибокої моральності, Іван Огієнко намагався довести необхідність здійснення науковцями, особливо філологами, філософами, істориками, досліджень маловідомих загалу праць поета. На думку вченого творчість Великого Кобзаря має стати пізнаною своїм народом до кінця і слугувати українцям у їх духовному зростанні, моральному самовдосконаленні, саморозвитку, самореалізації.

Професор Наталія Полонська-Василенко теж пройнялася релігійністю творів поета і відзначила: «Ідея служіння народові, любові до України в Шевченка тісно спліталась з релігійними ідеями» [9, 6]. Вона наголосила на факті, що в працях мало в кого із поетів доби Кобзаря можна було віднайти стільки молитов, порад молитися або познайомитись з віршами у формі молитов.

«З-під пера Шевченка виливались твори, в яких релігійний настрій досягав виняткової височини...» [9, 6]. Наталія Полонська-Василенко посилається на листи поета із заслання княжні В. Репніній, згадуючи їх тексти, в яких зустрічались фрази: «молівся так радісно, чисто як може ніколи досі...», «я тепер говію і сьогодні причащався...», «жахлива безнадійність, така жахлива, що тільки одна філософія християнська спроможна боротися з нею...», «Новий заповіт я читаю з благоговійним трепетом» та ін. [9].

Розглядаючи постать Тараса Шевченка як людини, котра з сорока семи років свого життя двадцять чотири перебувала у кріпацтві, десять на засланні, а решту під наглядом жандармів, маємо високо оцінити силу його духу, незламну волю, безмежну любов до України, які і сьогодні є взірцем для наслідування молодим поколінням наших співвітчизників. Саме його твори у найскладніші в історії нашої держави часи давали сили народу в боротьбі за свою віру й мову. У поетичних працях він об'єктивно відобразив події епохи, в яку йому довелося жити. З цього приводу Олесь Гончар писав: «...для Шевченка рідна історія — поле роздуму, поетичних захоплень, взірць людської мужності й героїки» [2, 10]. Слово і вся творчість Тараса Шевченка мають великий вплив на розвиток у молоді волелюбних ідей, моральності й культури, національної свідомості. «Його літературна спадщина сповнена педагогічних повчань і відображає погляди на роль сім'ї у становленні людини, на значення народних традицій і фольклору для формування особистості, свідчить про те, як він уболівав за просвіту народних мас, за стан шкільної справи й вірив у надзвичайний потенціал здібностей і талантів, закладений у народі», — знаходимо у сучасних виданнях [3, 258].

Тарас Шевченко писав:

«Ми християне: храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!» [11, 280]

Цими словами поет доводив свою переконаність у щасливому майбутньому рідного народу, його високій освіченості і культурі. Він був геніальною людиною і при цьому завжди пам'ятав про своє походження, не цурався простих людей, не боявся писати рідною мовою, яку і в його часи дехто зневажав. Тарас Шевченко вбачав у труді щастя і добробут свого народу, цінував людську працю і надавав їй важливого значення. З огляду

на сучасні економічні, соціальні та політичні проблеми погляди Великого Кобзаря на життя народу знаходять втілення у працях визначних учених, творах митців, діях юнаків і дівчат. Слідуючи Максиму Рильському можемо стверджувати: «Він — наш спільник у боротьбі за мир, за вселюдську правду і вселюдське щастя» [10, 8].

Отже, проаналізувавши позиції таких відомих постатей як Олесь Гончар, Іван Огієнко, Наталія Полонська-Василенко, Максим Рильський та інших щодо життя і творчості Тараса Шевченка, ми звернули увагу на актуальні для сучасної молоді якості особистості, якими володів поет, і які полягають у здатності людини самотужки досягати вершин творчості, долати труднощі та перешкоди, які зустрічаються на життєвому шляху, займатись самоосвітою і самовдосконаленням, опановуючи грані культурної спадщини свого народу і народів світу, поповнюючи знання з різних сфер науки, мистецтва тощо. Розкриваючи витоки духовності Тараса Шевченка, ми, крізь призму поглядів відомих співвітчизників, акцентували увагу на тому, що було важливим у житті молодого Тараса і залишається актуальним у наш час: родина, а особливо мати, рідна школа, материнська мова. Проаналізувавши окремі віхи життя поета, ми зосередили увагу на його винятковій силі волі, яка дозволила продовжувати працювати над написанням поетичних творів та картин, займатись різьбою і таким чином втілювати в своїх віршах, поемах, виробаччях почуття, відчуття, емоції, які характеризують його як справжнього сина своєї землі. Його творчу діяльність протягом життя пронизувала глибока релігійність, яка мала вплив на формування світогляду і допомагала долати труднощі.

Великому митцю, генію, чиї грані життя і творчості досі не сповна розкриті, виповнюється дві сотні років, але ніхто не сумнівається, що ще будуть здійснені найяскравіші дослідження його спадщини, зміст якої впливатиме на формування поглядів все нових і нових українців.

Слова про те, що «Шевченкові належить виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації, у розвитку і формуванні свідомості українського народу» [2, 9] залишаються актуальними і вирішальними у виробленні духовно-моральних якостей сучасної молоді. Перспективами подальших розвідок вбачаємо дослідження та оприлюднення архівних джерел окресленої проблематики.

ДЖЕРЕЛА

1. *Афонін Е.А.* Соціально-історичний суб'єкт за часів глобалізації: проблема типології та розвитку / Е.А. Афонін, А.Ю. Мартинов // *Практична філософія*. — № 3. — 2001. — С. 72—85.
2. *Гончар Олесь.* Невідцвітне слово / Олесь Гончар // Тарас Шевченко. Кобзар. — Київ : Видавництво АН УРСР, 1963. — 582 с.

3. Дічек Н. Шевченко Тарас Григорович / Н. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга I: X–XIX століття. — Київ : Либідь, 2005. — С. 258–267.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. Історія української культури / під заг. ред. І. Крип'якевича. VIII зшиток. — К. : АТ «Обереги», 1993. — С. 337–384.
6. Історія української культури / під заг. ред. І. Крип'якевича. XIII зшиток. — К. : АТ «Обереги», 1993. — С. 603–609.
7. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови. — Вінніпег : Вид. ТОВ «Волинь», 1961. — 256 с.
8. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Релігійність Тараса Шевченка (Ювілейне видання з приводу 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка (1814–1964)). — Вінніпег : Вид. ІДВ, 1964. — 103 с.
9. Полонська-Василенко Н. Тарас Шевченко (закінчення) / Н. Полонська-Василенко // Наша культура. Науково-популярний місячник української культури. — Вінніпег (Канада), 1953. — Ч.9 (186). — С. 5–10.
10. Рильський М. Книга народу / М. Рильський // Тарас Шевченко. Кобзар. — Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. — С. 3–8.
11. Шевченко Тарас. І мертвим, і живим / Тарас Шевченко // Шевченко Тарас. Кобзар. — Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. — С. 283–289.
12. Шевченко Тарас. Кавказ / Тарас Шевченко // Шевченко Тарас. Кобзар. — Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. — С. 278–283.
13. Шевченко Тарас. Кобзар / Тарас Шевченко. — Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. — 627 с.
14. Шевченко Тарас. У нашім раї на землі / Тарас Шевченко // Шевченко Тарас. Кобзар. — Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. — С. 474–476.

REFERENCES

1. Afonin E.A. Socialno-istorychnyj subyekt za chasiv globalizaciji : problema typologiji ta rozvytku / E.A. Afonin, A.Y. Martynov // Praktychna filosofiya. — № 3. — 2001. — S. 72–85.
2. Gonchar Oles. Nevidcvitne slovo / Oles Gonchar // Taras Shevchenko. Kobzar. — Kyiv : Vydavnytstvo AN URSR, 1963. — 582 s.
3. Dichek N. Shevchenko Taras Grygorovych / N. Dichek // Ukrainska pedagogika v personaliyah. U dvoh knyгах. Knyga I : X–XIX stolittya. — Kyiv : Lybid, 2005. — S. 258–267.
4. Encyklopediya osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; golovnyj red. V.G. Kremen. — K. : Jurinkom Inter, 2008. — 1040 s.
5. Istoryia ukrainskoji kultury / pid zag. red. I. Krypyakevycha. VIII zshytok. — K. : AT «Oberegy», 1993. — S. 337–384.
6. Istoryia ukrainskoji kultury / pid zag. red. I. Krypyakevycha. XIII zshytok. — K. : AT «Oberegy», 1993. — S. 603–609.
7. Mytropolyt Ilarion (Ogiyenko Ivan). Gramatychno-stylistychnyj slovnyk Shevchenkovoji movy / Mytropolyt Ilarion (Ivan Ogiyenko). — Vinnipeg : Vyd. TOV 'Volyn', 1961. — 256 s.
8. Mytropolyt Ilarion (Ogiyenko Ivan). Religijnist Tarasa Shevchenka (Juvilejne vydannya z pryvodu 150-richchya z dnya narodzhennya Tarasa Shevchenka (1814–1964) / Mytropolyt Ilarion (Ivan Ogiyenko). — Vinnipeg : Vyd. IDV, 1964. — 103 s.
9. Polonska-Vasylenko N. Taras Shevchenko (zakinchennya) / N. Polonska-Vasylenko // Nasha kultura. Naukovo-populyarnyj misyachnyk ukrainskoji kultury. — Vinnipeg (Kanada), 1953. — Ch. 9 (186). — S. 5–10.
10. Rylskyj M. Knyga narodu / M. Rylskyj // Taras Shevchenko. Kobzar. — Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo hudozhnoji literatury, 1961. — S. 3–8.
11. Shevchenko Taras. I mertvym, i zhyvym / Taras Shevchenko // Shevchenko Taras. Kobzar. — Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo hudozhnoji literatury, 1961. — S. 283–289.
12. Shevchenko Taras. Kavkaz / Taras Shevchenko // Shevchenko Taras. Kobzar. — Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo hudozhnoji literatury, 1961. — S. 278–283.
13. Shevchenko Taras. Kobzar / Taras Shevchenko. — Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo hudozhnoji literatury, 1961. — 627 s.
14. Shevchenko Taras. U nashim raji na zemli / Taras Shevchenko // Shevchenko Taras. Kobzar. — Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo hudozhnoji literatury, 1961. — S. 474–476.

Прийнято до друку — кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Терентьєва